

Izvorni znanstveni rad

UDK 32.01 321.011 340.11 342.3

Proceduralna ili atomarna suverenost? (Post scriptum uz tradicionalnu raspravu)

ŽARKO PUHOVSKI*

Sažetak

Problem je, što ga suverenost imenuje, obilježen tradicionalnim paradoksima; iskazuje se, naime, pretežno kao odnos koji pretpostavlja ustanovno rješenje, a istovremeno suverenost omogućuje (i tako nadilazi) sve ustanove dane zajednice; iskazuje se kao *pravna* instancija, ali je i pretpostavka cjelokupna (pozitivnoga) pravnog sustava neke zajednice; svagda se iznova iskazuje kao *politički* problem, ali njegovo rješenje nikada nije tek političkoga značaja; suverenost se, konačno, smatra i temeljnom *nacionalnom* kategorijom i (ustavnom) osnovom egzistencije nacionalne zajednice, a istovremeno se svagda i *internacionalno* razmatra, potvrđuje, pa, barem djelomice, i određuje.

1. Ovakvi paradoksi upućuju na sâm problemski kompleks, ali i na neizbježnu isprepletenost historije i metodike, tradicije i aktualnosti. Posebice je aktualnosti rasprava o suverenosti u novije vrijeme pridonijelo novo, postkomunističko prijelazno razdoblje. Gotovo sve povijesno uspostavljene paradokse suvremena zbivanja empirijski potkrijepljuju, pa i radikaliziraju. Unatoč neprestanome naglašavanju *tradicije* suverenosti u postkomunističkim situacijama, sâm je postupak kojim su te suverenosti izborne - posebice kada je o novoformiranim (ili "obnovljenim") državama riječ - bjelodano pokazao koliko se toga ipak promijenilo u odnosu na opetovano zazivanu tradiciju. Sve su novoformirane države bile, naime, prinudene tražiti (i dapače, masovno slavile) *izvanjsko priznanje*¹ *svoje suverenosti kao ključni trenutak zbiljskog dospijevanja do nje. Sâma činjenica realiziranja kontrole nad nekom teritorijom više, očito, nije dostatna; traži*

¹ Teorijska paradigma koja, djelomice, odgovara ovome postupku može biti interpretirana poimanjem suverenosti koje je - u biti na tragu Hobbesa (usp. o tomu Hinsley, te Pogovor uz Hinsleya, str. 247. i d., - razvijeno u jednoj fazi Schmittova mišljenja. Konstruirajući pojam države u tom razdoblju (u tridesetim godinama, tekstovima kao što su *Politische Theologie* ili *Der Begriff des Politischen*) na osnovi odnosa prijatelj - neprijatelj, temelja vlastita poimanja politike, Carl Schmitt dolazi, međutim,

* Žarko Puhovski, redovni profesor Filozofskog fakulteta u Zagrebu na Odsjeku za filozofiju

se pravnim regulama uvjetovani suodnos s okolinom kao jedan od bitnih uvjeta faktične suverenosti. Time se pak odstupa od tradicionalnoga poimanja koje suverenost smatra bitno unutrašnjim poslom države, a njegovu izvanjsku komponentu ovisnom tek o čistim odnosima moći. Posebice je to jasno baš na hrvatskome primjeru, jer je to prva država međunarodno priznata suverenom i na teritorijama koje u trenutku priznanja - pa i znatno kasnije - ni na koji način nije kontrolirala. Inozemni je čimbenik, riječju, značajno dobio na važnosti, pa je i na taj način potvrđeno već spomenuto suvremeno *relativiziranje* klasičnoga shvaćanja državne suverenosti.²

1.1. Raskorak je tradicije i aktualne prakse i u ovome slučaju problemom tek s obzirom na to da se aktualni djelatnici običavaju pozivati na (ideologijski reducirane, dakako) tradicijske teorijske modele. Suvremene teorijske modele iz razumljivih razloga (ponajprije stoga što ih još nisu stigli ideologijskom redukcijom primjeriti dnevnopolitičkoj uporabi) najčešće i neće uzimati u obzir. Time suvremena teorija gubi moguću političku aktualnost, dok politika gubi teorijsku. Nasuprot zdravorazumskim prosudbama nije odveć lako utvrditi tko pri tomu više gubi, ali očito je da je suvremenost žrtva ovakva složaja okolnosti.

2. Suvremeni se pak teorijski modeli mnogo više bave *proceduralnim/postupkovnim*, no tradicionalnim, *atomarnim (nedjelidbenim)* aspektom suverenosti. U izvedbi to znači da suverenost nije pojmljena prvenstveno kao metodički osigurana točka *prekida ingerencija*, nego se ključnim pitanjem iskazuje samo

u veoma ozbiljne poteškoće. Jer, s jedne strane stalo mu je da se suverenost razumije kao bitna osobina države koja se, ipak, iskazuje tek u *iznimnostima* (on sam govori o izvanrednome stanju i "eventualnosti" sukoba s vanjskim neprijateljem kao znacima stanja u kojemu je neposredno egzerciranje suverenosti nužno). No, ako je tako, ako je - zapravo u ovome na tragu Lenjina - *ius belli* integrirajući sastavni dio i suverenosti prema unutra, a ne samo prema vani, ostaje pitanje gdje prebiva suverenost u svakidašnjici kojoj svaka politička zajednica teži, u normalnome životu društva (koje, uz put, Schmitt kao jednoznačni pojam uopće ne može očuvati). Riječju, ovakvo *blagdansko* očito višestruko korespondira s postkomunističkim dogodovštinama, ali ostavlja izvođenje suverene moći načelno nepodložno nadzoru, što svakako odgovara mnogim empirijski ustanovljivim složajima, ali ništi jedan od sadržaja kojima teži svatko komu je do suverenosti, *trajnost neupitnosti* jedne (u tradiciji najviše) razine moći. Ipak je, naime, Schmittovo poimanje odveć vezano uz ratnu komunikaciju, čak koegzistenciju, s neprijateljem, a da bi ga neki (nacionalno ili drukčije uspostavljeni kolektivni subjekt) mogao prozvati naprosto "našim" (do čega je pak svakomu od tih subjekata toliko stalo).

² Sve to nije, dakako, utjecalo na samorazumijevanje vlastite suverenosti u hrvatskome ustavu koje je posve tradicionalistički formulirano (čl.2, 7, 135, eksplicitno), jer se termin suverenost rabi kontekstualiziran upravo onim *izvanjskim atributima njezina održavanja* ("neotuđiva", "nedjeljiva", "neprenosiva"), koji su se u zbilji pokazali ovisnima o međunarodnim čimbenicima, a ne u kontekstu njezina unutrašnjeg uspostavljanja (sintagma "pučka suverenost", ili neka odgovarajuća, uopće se ne pojavljuje, iako je u čl. 1. stav 2. sadržajem posve korektno opisana). No, ako je odista mišljeno da se suverenost odnosi i na unutrašnju uspostavu temeljnih ustanovnih odnosa u državi nije posve jasno što imati znači izriječ čl. 7. po kojemu "oružane snage Republike Hrvatske štite njezin suverenitet". Slovenski pak ustav - naizgled obrnuto razmjerno neusporedivo lakšom načinu stjecanja faktičke neovisnosti države suverenost uopće izriječom ne spominje, ali zato odmah na početku (čl. 8) navodi da "zakoni i drugi propisi moraju biti u skladu s općevažećim načelima međunarodnoga prava", dakle priznaje viši (i prethodeći) pravni

(prije svega "unutrašnje") funkcioniranje one vlasti koju suverenost ima zajamčiti.³ Kako to upravo britanska tradicija uvjerljivo pokazuje (iznad svega formulom "King/Queen in Parliament") suverenost je u takvu razumijevanju metodički osigurano mjesto nadlaženja diobe vlasti, točnije ono jedinstveno izvorište iz kojega ta dioba jedino i može legitimno proizaći.

2.1. U posljednjih je nekoliko desetljeća - sve do kraja osamdesetih i sloma "realnoga socijalizma" - suverenost bila po mnogo čemu teorijski zapostavljeno pitanje. To se može pokazati ne samo bibliografskim i citatološkim natuknicama (jasno odslikanima i u Hinsleyevoj knjizi) nego i time što se kod većega broja autora - posebice političkih i pravnih teoretika - jasno iskazivala

autoritet u odnosu na nacionalno pozitivno pravo. On je time bliži nekim drugim suvremenim ustavima (talijanskome iz 1947. - čl. 1., francuskome iz 1958. - čl. 2.-4. - koji suverenost uvodno tretiraju u sintagmi pučku suverenost; u tom je pogledu slična i struktura brazilskoga ustava iz 1988. koji u čl. 1. samo spominje nespecificiranu suverenost kao jedan od temelja zajednice, pučku suverenost uvodi u čl. 14, a nacionalnu u čl. 170, kao jedno od načela funkcioniranja privrede). U mnogome paradigmatički za "postmodernu", dakle na suverenost ne-centriranu ustavnost, (zapadno)njemački ustav iz 1949. započinje (nikako slučajno slično talijanskome i japanskom iz 1947.) pravima i čašću čovjeka, ono pak što pripada - postkomunističkim režimima i njihovim ustavima tako bitnoj - definiciji države, u njemačkome se ustavu pojavljuje tek od čl. 20. na dalje. Uopće, ustavi zemalja kojima suverenost nije bila toliko osporavana (ili im je izvanjski "poklanjana", kako je to, nakon II. svjetskog rata, slučaj s Njemačkom, ali i s Italijom, Japanom, Austrijom) ne tretiraju ovu kategoriju kao najvišu ustavnu vrijednost. One pak zajednice koje su - "subjektivno" ili "objektivno" borbu za suverenost doživjele kao posebice težak proces bivaju, čini se, i u tom pogledu deprivirane, jer su, izgleda, osuđene na dugotrajno robovanje formuli suverenosti kao vrijednosti po sebi. Pored hrvatskoga primjera, na to navode i primjeri iz ustava baltičkih zemalja (estonskoga, u čl. 1, 3. posebice), ali i oni iz bliže okoline: makedonski ustav iz 1991. koji započinje (čl.1., 2.) inzistiranjem na istim atributima suverenosti s kojima se na početku bavi i hrvatski ustav, odnosno, ustav za Kosovo koji suverenosti posvećuje uvodne čl. 2.-4.

³ Time se suvremena teorija nastavlja prije svega na razvijenu formu engleskoga ustavnoga prava, kojoj je prva uporaba suverenosti svagda u sintagmi "parlamentarna suverenost" (točnije u formuli: "King/Queen in Parliament"). Kako ta sintagma označuje neupitnu moć donošenja, mijenjanja ili ukidanja zakona o bilo čemu, a da ga ne može dovesti u pitanje nijedan sud u Ujedinjenome Kraljevstvu (de Smith, *Constitutional and Administrative Law*, Penguin, Harmondsworth 1986, p. 75), očito je da suvremeni pravni i politički problemi nastaju s pitanjem o ovlastima Evropske zajednice (Evropskoga suda prije svega) u odnosu na britansko pravo (usp. Hinsleyevu napomenu o "transferu suverenosti", str. 219. kao i nedavnu političku diskusiju u Velikoj Britaniji u povodu parlamentarnoga odlučivanja o prihvatanju Maastrichtskih ugovora, ali i činjenicu da de Smith u ovdje navedenom petom izdanju iz 1985. - koje su uredili H. Street i R. Brazier - navodi ograničujući formulu po kojoj zakone koji nastaju primjenom parlamentarne suverenosti ne može dovesti u pitanje nijedan sud u *Ujedinjenome kraljevstvu* - dodatak u kurzivu nije bio nazočan u ranijim interpretacijama problema). Amerikanska je pak tradicija u mnogome praksu suverenosti vezivala uz načelne odluke Vrhovnoga suda kao konkretno djelatnoga (ne i svagda neosporavanoga, usp. R. Dworkin, *Law's Empire*, Belknap, Cambridge Ma. & London 1986, p.30) ustavotvorca koji se pozivlje na vlastito očitavanje intencija "očeva utemeljivača amerikanske ustavnosti" (usp. Ž. Puhovski, "Simbolička funkcija javnog djelovanja", *Naše teme*, Zagreb, 12/1989.). U zaoštrenoj formi dobro to pokazuju sudbene i izvansudbene rasprave vezane uz različita shvaćanja slučaja *Brown v. Board of Education*, - procesa

tendencija da se problem tretira kao pretežito tradicijski (i time u osnovi apsolviran), ili pak da ga se jednostavno izostavlja iz rasprave.⁴ Moguće je zadovoljiti se u interpretaciji ovakva složaja uputom na logički "paradoks suverenosti" koja je, kako tvrdi Popper, "samoprotuslovna", jer zastupanje ma koje procedure suverenosti (npr. pučke suverenosti kao vladavine većine) može dovesti do toga da njezine pristase budu prinudene prihvatiti i rezultate takve procedure koji bitno odudaraju od istih onih načela koja su ih i navela da baš tu proceduru prvotno prihvate (primjerice, ako većina naprosto odluči prepustiti svoje ingerencije osobi ili skupini osoba).⁵

U takvu je slučaju sam pojam naizgled nepotreban, no on ipak ima značajnu prednost pred konkurentima, čak i ako može (poput svakoga drugog apstraktnoga pojma u praktičko-filozofijskome području) dovesti do samoporažavajućih posljedaka. Jer, u krajnjoj crti, suverenost ipak određuje *polje odnosa* koji se mogu konkretno uređivati, pa i kao prostor uređenih prava i sloboda⁶, a da se ne mora odmah poduzimati neskroman pothvat usklađivanja čitava svijeta na osnovi preferiranoga svjetonazora.⁷

vezanoga uz slučajeve rasne segregacije u nizu američkih škola; da bi se nekako obranilo od primjedbi s različitih strana u procesu je u, u drugome sudske stupnju, uporabljena zbog svoje hipokrizičnosti kasnije legendarna formula po kojoj segregacija ima prestati ne odmah, nego "svom mogućom brzinom" - *Brown v. Board of Education*, 349, U.S., 294, 301 - 1955). Uza sve načelne nejasnoće ovakvo je postupanje u SAD dovelo do toga da su suverene moći odista - na užas svakoga tko pristaje uz tradicijsko poimanje suverenosti - odista podijeljene, da "checks and balances" odista pogadaju samo izvođenje suverenosti, a ne tek unutrašnju diobu koja slijedi iz unaprijed zadane i po svemu neupitne državne suverenosti (usp. analizu sličnih, premda iz drugoga konteksta izvedenih i znatno manje utjecajnih tendencija u njemačkoj ustavnosti u U.K. Preuss, *Politische Verantwortung und Bürgerloyalität*, Fischer, Frankfurt 1984, posebice odjeljak "Konsequenzen der Ethisierung der Verfassung").

⁴ Indikativno je da suverenost pojmovno uopće ne rabe takve, za čitavo razdoblje i discipline nedvojbeno značajne, a međusobne bitno različite knjige kao što su npr. Nozickova *Anarchy, State and Utopia* (Basic, New York 1974); Dworkinova *Law's Empire* (Belknap, Cambridge Ma. and London 1986); Ungerova *Social Theory: Its Situation and Its Task* (Cambridge U.P., Cambridge 1987); Milibandova *The State in Capitalist Society* (Quartet, London 1973); Tuckova *Natural Right Theories* (Cambridge U.P., Cambridge 1979); Fullerova *The Morality of Law* (Yale Univ. Press, New Haven and London 1964); Ackermanova *Social Justice in the Liberal State* (Yale U.P., New Haven and London 1980); Dahlova *Democracy and its Critics* (Yale U.P., New Haven and London 1989); Sadurskijeva *Moral Pluralism and Legal Neutrality* (Kluwer, Dordrecht/Boston/London 1990), čak i prikazi čitava područja, npr. R. Plant, *Modern Political Thought* (Blackwell, Oxford 1991); F. Neumann (Hg.), *Handbuch politischer Theorien und Ideologien* (Rowohlt, Reinbek b. Hamburg 1977); itd.

⁵ Usp., K.R. Popper, *The Open Society and Its Enemies*, Routledge & Kegan, London and Henley 1969, V.I. p. 123 (i sam Popper priznaje, dakako, da je riječ o primjeni Platonova paradoksa slobode - *Rep.*, 562b - 565c - na suvremenu raspravu).

⁶ Usp. veoma čistu formulaciju problema u M. Walzer, *Just and Unjust Wars*, Penguin, Harmondsworth 1980, posebice p. 89.

⁷ Na što je u stanovitu smislu prinuđen Hayek (*The Road to Serfdom*, ARK, London 1986, p.172 i d.) smatrajući da bi barem uspostava zbog privrednih razloga nužnih internacionalnih vlasti (i njihove suverenosti) morala početi od njihova ustrojstva u skladu s načelom "*laissez-faire*" (kada to na razini nacionalnih država očito nije uspjelo).

2.2. Pode li se u aktualnim razmatranjima od poimanja suverenosti kao ustanovne središnje točke *oko koje* se uspostavlja uređeni prostor političke zajednice, proceduralno će karakter, dakako, dobiti na značenju. On je, naravno, sastavni dio već i Hobbesova poimanja, no time se otvara i specifičan paradoks takve koncepcije. Jer, ona, naime, počiva na pretpostavci nepristranosti suverena kao izvanjskoga svim temeljnim konfliktima koje uređuje. Što, međutim, ako takva pretpostavka *izvanjskosti kao nepristranosti* naprosto nije održiva (za što govori, prije svega, iskustvo)? Ne dolazi li tada proceduralni aspekt koncepcije u sukob s njezinim bitnim ciljevima?⁸ Čak i u posve skraćenu razumijevanju, po kojemu suverenost i nije drugo do sposobnost države da "štiti svoje funkcionalne i hegemonne moći naspram izvanjskoga ili unutrašnjega miješanja"⁹, problem ostaje otvorenim, jer nije jasno tko je (ili što) ta država toliko jasno odijeljena i od svoje izvanjskosti i od unutrašnjosti. Riječju, *subjektiviranje* je države ono što daje smisao atomarne, prekidnom shvaćanju suverenosti; ono se pak razilazi s bitnom odrednicom modernoga poimanja države kao aparata, ili instrumenta (nečega što u njoj nije bezostatno sadržano).¹⁰

2.3. Subjektiviranje je države na uštrb društva (čak, na ovoj razini, i neovisno o odgovarajućem metodičkom pridjevku) nužan posljedak atomarne suverenosti, kako u njezinoj klasičnoj verziji¹¹, tako i u onoj koezistencijskoj tipičnoj za primjerice Schmittove¹² i suvremene postkomunističke nazore¹³. Kako pritom ostaje malo od onoga što je u tradiciji bez koje suvremenih država naprosto nema, nije teško razumjeti koliko je važno biti na čistu s time koja je priroda opetovano rabljenoga pojma suverenosti.

2.4. Ako se od svakidašnjega političkog diskursa i ne može očekivati odgovor, pa ni upute na njegov sadržaj, suvremeni bi teoretiци trebali biti u stanju položiti

⁸ Usp. o tomu J.M. Buchanan, *The Limits of Liberty, Between Anarchy and Leviathan*, Chicago U.P., Chicago 1975, posebice p. 130. i d., te, kritički, J.W. Chapman, "Coercion in Politics and Strategy", u: J.R. Pennock, J.W. Chapman (ed.), *Coercion, Nomos XIV*, Aldine, Alherton, Chicago/New York 1972, posebice p. 295 i d.

⁹ Usp., M. Fisk, *The State and Justice*, Cambridge U.P., Cambridge 1989, p. 160.

¹⁰ Usp. Ž. Puhovski, "Subjektiviranje i kraj moderne države", *Politička misao*, Zagreb, 4/1982.

¹¹ Usp., primjerice, J. Raz (ed.), *Authority*, Blackwell, Oxford 1990, posebice, R. Ladenson, "In Defense of Hobbesian Conception of Law".

¹² Usp., kritiku Schmitta u K. Hartman, *Politische Philosophie*, Alber, Freiburg/München 1981, s. 177-180. S bitno drukčijim zaključcima nacionalnoj suverenosti po paradigmi izvanjskosti pristupaju i međunarodni pravnici (usp. klasičan udžbenik W. Friedmana - *The Changing Structure of International Law*, Columbia U.P., New York 1962 - kojemu je odgovarajuće podpoglavlje indikativno naslovljeno "Zastarjelost ili propast nacionalne suverenosti"), ili politički znanstvenici koji se bave poredbenim sustavima (usp., S.E. Finer, *Comparative Government*, Penguin, Harmondsworth 1970, gdje se o suverenosti raspravlja samo pod sintagmom pučka suverenost koja je, uz to, razumljena u biti kao legitimacijski obrazac - p. 99, 100).

¹³ Zbog toga se veoma interesantnoj, liberalno ustrojenoj analizi recentnih postkomunističkih zbivanja i može dogoditi da uopćeno tematizira problem suverenosti i tako izgubi iz vida jedan od bitnih ne samo teorijskih, nego i dnevno-političkih problema (usp., B. Ackerman, *The Future of Liberal Revolution*, Yale U.P., New Haven and London 1992).

račun o ključnim sastavinama odnosa o kojemu je riječ. On se je, međutim, u posljednjim desetljećima zbivao unutar specifičnoga pravnog sklopa koji je bio uspostavljen pod neposrednim, dnevnim pritiskom ne samo zaoštrenih političkih sukoba nego i niza ratova kojima su upravo razmirice u povodu suverenosti nerijetko služile kao opravdanje. To se ponajprije odnosi na već klasično pitanje o tomu može li se (treba ili mora) dijeliti suverenost u federativnoj državi¹⁴, te iznimno aktualnom raspravom o mogućnostima njezina opravdiva rasklapanja¹⁵. U prvome slučaju ima se, dakako, posla s pitanjem o diobi suverenosti (što zadaje glavobolje svima koji suverenost ne poimaju proceduralno). U drugome pak slučaju riječ je - pri svakome secesijskom postupku, odnosno postupku diobe ranije postojeće države o premještanju središta suverenosti koje sa sobom, barem djelomice, prenosi polje samostvarenja. Time se stvara novi okvir suverenoga djelovanja (o čemu se kod niza novih država posljednjih godina zapravo u biti i radi. S time da se u njima, najčešće, ne poima da novi okvir sam sobom jamči tek novu topiku, no ne i novu kvalitetu suverenosti). Vjerojatno i zbog tih razloga čini se da je suvremeno razmatranje o problemu obvezatnije nekima od suvremenih filozofa, no pravnicima u tradicionalnome smislu riječi.

3. Dva su filozofijska djela u posljednje vrijeme (takorekuć, u posljednjih nekoliko mjeseci) ponovno aktualizirala raspravu o suverenosti, prije svega na apstraktnoj razini. Riječ je o Habermasovoj filozofijsko-pravnoj knjizi *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats* (Suhkamp, Frankfurt 1992), te o Rawlsovoj knjizi *Political Liberalism* (Columbia U.P., New York 1993).

3.1. Habermas je jasno orijentiran na proceduralno tumačenje suverenosti (što uostalom metodički slijedi iz njegovog "diskursno-teorijskoga" načelnog pristupa razvijenoga već u ranijim spisima posvećenima komunikacijskome djelovanju). Za njega to, međutim, znači zapravo novu interpretaciju pučke suverenosti (odgovarajući je tekst u knjizi i pisan u povodu godišnjice francuske revolucije - str. 600 i d.). Ta ga pak interpretacija dovodi do sljedećih zaključaka:

¹⁴ Možda je najbolji znak ozbiljne konfuzije koja je upravo među pravnicima bila nastala u ovome kontekstu Stefanovićev udžbenik *Ustavno pravo FNR Jugoslavije i komparativno*, Školska knjiga, Zagreb 1956., u kojem se (I., str. 410 i d.) čini kao da je suverenost zapravo problem koji postoji upravo obzirno na federativne državne strukture, a suverenost se određuje kao "pravna nezavisnost" (414), što nikako ne zadovoljava potrebe ozbiljnije rasprave (pa čak ne obuhvaća ni metodički pozitivne elemente koje navodi već Bodin, naime i odlučivanje o ratu i miru pored zakonodavne neovisnosti), ali je dostatno za autoru očito unaprijed zadanu tezu da je samo federativna država suverena, a ne i njezine federalne jedinice. Tridesetak godina kasnije, Sokol-Smerdelov udžbenik (*Organizacija vlasti*, Narodne novine, Zagreb 1988.) koji u mnogome zaostaje za Stefanovićevim, navodi, doduše, Bodinove odredbe pozitivnoga sadržaja suverenosti, ali, dakako, o negativnim elementima, tj. o ograničenjima suverenosti čudorednom običajnošću zajednice nema ni spomena, ali se zato Bodinovo shvaćanje nazivlje istovremeno "transpozicijom političkih težnji građanske klase koja se postepeno razvija u najsnažniju klasu unutar feudalnog društva" (13) i "sadržajem pojma suverenosti u suvremenom (?), Z.P.) smislu riječi" (ibid.). Za ozbiljniju raspravu o problemu usp., V. Ostrom, *The Meaning of American Federalism*, ICS Press, San Francisco 1991., posebice pp. 80-87).

¹⁵ Usp., L.C. Buchheit, *Secession. The Legitimacy of Self-Determination*, Yale U.P., New Haven and London 1978, posebice završni ođjeljak "The Calculation of Legitimacy".

“U diskursno-teorijskome tumačenju načela pučke suverenosti nadaje se (a) načelo obuhvatne individualne pravne zaštite zajamčene neovisnim sudstvom; (b) načelo zakonitosti uprave uz sudbenu kao i parlamentarnu kontrolu uprave; (c) kao i princip diobe države od društva koji treba spriječiti da socijalna moć bude nefiltrirano prometnuta u administrativnu, bez prolaska kroz brane komunikacijskoga tvorenja moći” (209).

3.2. Habermas zapravo reinterpreтира klasičan liberalni model ustavnosti, koji je oduvijek inzistirao na proceduri. Uz neke socijalno naglašene dodatke on zapravo i ne ide - u pravno-filozofijskome smislu - mnogo dalje. Jedino što, u raspravi o pučkoj suverenosti dolazi do samoga ruba posljednje radikalizacije liberalnoga stajališta, do zapravo anarhističkoga koncepta “komunikacijskoga omreženja” u javnosti koje bi imalo biti posljedicom radikalnoga razumijevanja načela pučke suverenosti (str. 626 i d.). U tom pogledu Habermas je metodički bliži Nozickovu osebjunome shvaćanju anarhizma (unatoč evidentnim razlikama u svjetonazorskim polazištima), no drugim nastojanjima da se proceduralno tumači suverenost, u nakani pružanja jamstava njezinoj izvedbi u skladu s načelom pravednosti.¹⁶

4. Habermas, posljedom rasprave o specifično interpretacijski pripremljenoj verziji pučke suverenosti, zapravo gubi klasične sadržaje suverenosti iz vida i svodi ih, u osnovi, na poznati liberalni zahtjev za diobom vlasti i jamstvima individualnih prava. Takvu shvaćanju samo središte moći ostaje svagda neupitno nazočnim i neotkrivenim.¹⁷ Rawls ide, međutim, još dalje. Nakon što je u *Teoriji pravednosti* suverenosti pripisao tek marginalnu ulogu¹⁸, u najnovijoj je knjizi i ne uzima u razmatranje.

4.1. U *Političkome liberalizmu* naglasak je, naime, nedvosmisleno postavljen, s jedne strane, na politički konstruktivizam, a s druge pak na poimanje javnoga uma. Prva sintagma nastavlja zapravo proceduralnu fiksiranost Rawlsova stajališta kako je ono razvijeno u *Teoriji pravednosti*, tj. kantovski se moralni motiv s odgovarajućom strogošću propituje kao moguće načelo ustroja političke zajednice koja polazi od autonomije pojedinca. Poimanje se javnoga uma također kritički nastavlja na Kanta, a svodi se na kolektivno tijelo državljana koji racionalno izvede političku moć jedni nad drugima, posebice u donošenju zakona. Sva ograničenja tog koncepta što ih sam Rawls uočuje ipak ga ne odvraćaju od zastupanja ovoga ideala koji je uzet u obzir - i definiran - kao načelno ostvariv.

¹⁶ Usp., S. Hampshire, *Innocence and Experience*, Lane-Penguin, London 1989, posebice odjeljak “Procedural Justice and Historical Possibility”; za konkretnu izvedbu načela u praksi Common law-a usp., G. Frankenberg, U. Rödel, *Von der Volkssouverenität zum Minderheitenschutz*, EVA, Frankfurt 1981; W.J. Oleszek, *Congressional Procedures and the Policy Process*, Congressional Quarterly Press, Washington 1978.

¹⁷ Kako to aktualno empirijski pokazuje najbolje talijanski primjer države u kojoj se raspada i izvršna i pravosudna vlast, sudbena je pod stalnim pritiscima, a ipak i zajednica i društvo funkcioniraju kao da postoji neka ovim procesima raspada nedirnuta razina jamstva zajedničkoga opstanka (što odgovara klasičnome poimanju suverenosti).

¹⁸ Usp., *A Theory of Justice*, Oxford U.P., Oxford 1972; suverenost se ovdje pojavljuje svagda u vezi s interpretacijom Hobbesova stajališta, a Rawlsova je pritom teza kako je “suverenova prinuda vjerojatno uvijek nužna ... samo zbog nametanja javnoga sustava kazni ... čime se otklanjaju razlozi vjerovanja da se drugi ne pridržavaju pravila” (240).

4.2. Rawlsovimi riječima rečeno, radi se o tome da je "ideja javnoga uma ideal, ona ne treba biti problemom prava i ne implicira nikakva ograničenja slobode govora ili slobode savjesti. Ono što ideal javnoga uma traži od nas jest pripravnost na izlaganje naše političke misli i ponašanje jednih s drugima - kada su temeljna pitanja u igri - u pojmovima političkih vrijednosti za koje se razumno može očekivati da će ih drugi prihvatiti kao suglasne s njihovom slobodom i jednakošću kao državljana. U dobro uređenome društvu to će često značiti izlaganje naših političkih pogleda i ponašanje u odnosu na temeljne političke vrijednosti i javni um koji pripadaju priznatome shvaćanju pravednosti, ili nekoj od njegovih razumnih varijanti. Javni um od nas također traži da ravnovjesje onih vrijednosti koje smatramo razumnima u određenome slučaju bude ravnovjesjem za koje iskreno držimo da ga drugi mogu uzeti kao razumno. Ili, ako u tomu ne uspijemo, mnimo da ravnovjesje može biti uzeto kao najmanje nerazumno u ovome smislu: da oni koji mu se protive ipak razumiju kako ga razumne osobe mogu podržavati. Ovo čuva državljansko prijateljstvo i sukladno je dužnosti uljudnosti. U nekim pitanjima to može biti najviše što možemo učiniti." (215)

Kao što Habermasovo proceduralno tumačenje pučke suverenosti dovodi do tradicionalno liberalnoga tumačenja (ako ne i do anarhističkoga nijekanja) suverenosti, Rawlsova kombinacija konstruktivizma (podržanoga preklapajućim konsenzusom) i javnoga uma sadrži iz tradicije poznate probleme vezane uz političku teoriju prosvjetiteljstva. Suočen s emocijama (posebice izraženima u javnosti) - da se uzme posve aktualan primjer - um zakazuje ili čak postaje vlastitom negacijom. Konstruktivizam je pritom veoma važna zaštitna klauzula, ali on pak ostavlja vrh otvorenim (kako se to vidi u Habermasovu diskursno-teorijskom stajalištu), suverenost stoga nepropitanom, podobnom, doduše, za međunarodnu suradnju (nasuprot atomarno/isključivome konceptu), ali i, u svojoj otvorenosti, nedostatno podložnoj kontroli. Čini se stoga da će u narednome razdoblju diskusija morati mnogo više rabiti kompilacijske obrasce, jer nijedno poimanje suverenosti ne zadovoljava, samo po sebi, golemi politički pritisak koji se, u posljednje vrijeme opet, izvršava na ovaj pojam.

Žarko Puhovski

PROCEDURAL OR ATOMIC SOVEREIGNTY

Summary

The problem with sovereignty is that it is marked by traditional paradoxes: namely, it represents a stance which presumes an institutional solution, and simultaneously empowers all institutions of a given community (and thus it is above them). Sovereignty has the form of a *legal* instance, but it is also the prerequisite of an entire (positive) legal system of a community; it manifests itself always as a *political* problem, but nowhere is its solution purely political; and finally, sovereignty is considered a fundamental *national* categorical (constitutional) basis for existence of a nation, but simultaneously it is always considered, affirmed, and, to some degree, determined in the *international* context.